

NOVIJE BIBLIOGRAFIJE BAČKIH HRVATA

ANTE SEKULIĆ

(Filozofski fakultet, Zagreb)

U spomen Ivanu Kujundžiću

UDK 01 (497.113-3 Bačka=862)

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 13. I. 1997.

SAŽETAK. U radu se želi upozoriti na novije bibliografije bačkih Hrvata objelodanjene tijekom XX. stoljeća. Najprije su srpski pisci (Milivoj Knežević i dr.) nastojali iz političkih razloga složiti bibliografiju »bunjevačkih« knjiga, časopisa i novina. Zatim su savjesno i pouzdano pokušavali isti posao obaviti hrvatski kulturni djelatnici. Među njima najuspješniji je bio Ivan Kujundžić, o čijem se djelu raspravlja u središnjem dijelu ovoga rada. U zadnja dva desetljeća savjesno su se bibliografskim radom bavili Lazar Marković, Bela Gabrić, Ive Prčić, st. i drugi. Sramotni prijepis iz tuđih radova ponudio je Marko Peić. Na kraju rada nalaze se zaglavne misli.

* * *

1. 1. U složenost povijesnih zbivanja početkom XX. stoljeća bački su Hrvati ušli u punome zamahu preporodnih zbivanja koja su započela osamdesetih godina XIX. stoljeća (I. Antunović, A. Šarčević, Bl. Modrošić i dr.)¹, a svoju završnicu našla oko 1941. godine. Antunovićevi su sljedbenici neumorno obavljali preporoditeljske poslove: uređivali su glasila², pisali školske knjige³, slagali opsežne molitvenike⁴, tiskali godišnjake⁵. Jedinstvo u radu pomagalo je napretku, unatoč različitosti u stranačkim usmjerenjima⁶. Sve do srpanjskih dana 1914. kada je počeo prvi svjetski krvavi obračun činilo se da će se polučiti najveća i podnošljiva prava hrvatske narodne skupine na području Bačko-bodroške županije. Politički lomovi tijekom ratnoga razdoblja (1914.–1918.) upućivali su

¹ A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994., 5–12.

² Usp. M. Evetović, *Novinstvo kod podunavskih Hrvata*, u: »Subotička Danica« za 1946., 35–37. – F. Kolozsi, *Szabadkai sajtó 1848.–1919.*, Subotica/Szabadka, 1973.

³ I. Mihalović (Mihalovics), *Početnica za katoličke pučke učione*. Pešta, 1872. – Isti, *Kratka slovnica za tri niža razreda učionah*. Baja, 1875. – M. Mandić, *Prirodopis, prirodoslovje i slovnica za bunjevačku i šokačku dicu*. Subotica, 1880. – Isti, *Zemljopis, poviesnica i ustavoslovlje za bunjevačku i šokačku dicu*. Gara, 1880.

⁴ Usp. A. Sekulić, *nav. dj.*, 64–69. – I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija*. Rad HAZU, 355., s. v.

⁵ A. Sentđerđi, *Pitanje prvog kalendara u Bunjevačko-šokačkoj bibliografiji Ivana Kujundžića*. Zbornik Mat. srpske, knj. XIX., str. 580–584.

⁶ Usp. A. Lebl, *Gradanske partije u Vojvodini 1887–1918*. Novi Sad, 1978. – P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*. Zagreb, 1930., 156–207. – A. Sekulić, *nav. dj.*, 23–27.

prvake bačkih Hrvata na neposredniju suradnju s matičnim narodom, u trenutku, pak, propasti Dvojne Monarhije suradnja između Zagreba i Subotice tijesna je i prepletena. Međutim, prekrojene granice nakon svršetka rata, okviri nove države upućivali su na pogibeljne dane koji su se nadvili nad bačkom ravnicom i starosjedilačkim žiteljstvom. U novim prilikama i odnošajima trebalo je skupiti sve sile za borbu protiv nasilništva i srbizacije našega puka koji se dičio svojom višestoljetnom poviješću, uljudbom, književnim stvaralaštvom, čvrstom folklornom tradicijom. Bez opsežnije raščlambe složenih društvenih i gospodarskih prilika i odnošaja, u ovome se radu želi upozoriti na bibliografije u kojima se nastojalo zabilježiti (uspješno ili manje uspješno) što su bački Hrvati stvorili tijekom brojnih stoljeća, poglavito u književnome stvaralaštvu. Tijekom XX. stoljeća bilo je nužno, poglavito nakon god. 1918., skupiti sve što je napisano na bačkom području, o bačkim Hrvatima i što su oni napisali, stvorili i objelodanili. Već je god. 1921. napisao Mijo Mandić za godišnjak »Subotičku Danicu« članak *Povijest bunjevačke književnosti*⁷. Slijedili su nasrtljivi srpski članci Milivoja Ilovca⁸, Alekse Ivića⁹, Riste Jeremovića¹⁰, Milivoja V. Kneževića¹¹ i Spasoje Vasiljeva¹².

1. 2. Ozbiljnije radove oko bibliografije bačkih Hrvata objelodanili su hrvatski pisci između 1930. i 1940. Najprije je objelodanjena knjiga Matije Evetovića o životu i radu Ivana Antunovića u kojoj su objelodanjeni relevantni životopisni i bibliografski podaci o predvoditelju hrvatskih preporodnih gibanja u Podunavlju¹³. Spomenuti je pisac objelodanio i niz članaka u bačkim glasilima o kulturnoj prošlosti bunjevačkih i šokačkih Hrvata (posebice o Paji Kujundžiću, o novinstvu podunavskih Hrvata i dr.). Cjelovitu bibliografiju nije M. Evetović složio, niti objelodanio. Međutim, god. 1935. bila je vrlo značajna za prikupljanje podataka (i tiskanih knjiga) o kulturnoj baštini bačkih Hrvata jer su se postupno i susljedno vraćali u svoj zavičaj svršeni sveučilištarci iz Zagreba (također i iz Rima, Đakova, Splita) među kojima su bili Marko Čović, Aleksa Kokić, Ante Kopunović, Ivan Kujundžić, Marin Šemudvarac, Albe Vidaković i dr., koji su uz znanje bili prožeti iskrenim domoljubljem. Prihvajući poticaje dobnijih prvaka Lajče Budanovića, Ive Prčića, Blaška Rajića i drugih, priredili su mladi intelektualci *Smotru bunjevačke prošlosti* u Subotici (1935.)¹⁴. Sačuvani katalog spomenute smotre držim prvim navještajem sustavnoga rada oko cjelovite bibliografije bačkih Hrvata. Poticaji su dolazili također iz Zagreba gdje se skupljala građa za buduću *Hrvatsku enciklopediju* (suradnici: M. Evetović, M. Katanec, P. Pekić, A. Šokčić i dr.). Središnjica kulturnih djelatnosti bila je Subotička matica u kojoj su bila uredništva »Subotičkih novina«, »Kola mladeži«, »Subotičke Danice«, svih povremenih tiskovina. Upraviteljem Matičine zgrade

⁷ M. Mandić, *Povijest bunjevačke književnosti*, u: »Subotička Danica« za 1921., str. 34–38.

⁸ M. Ilovac, *O pravopisu i jeziku Bunjevaca*, »Književni Sever«, god. III., knjiga III., svez. 3–4., 108–113. Subotica, 1927.

⁹ A. Ivić, *Kako su govorili i pisali Bunjevci u XVIII. veku?*, »Književni sever«, god. III., knj. III., svez. 3–4., str. 158–168. Subotica, 1927.

¹⁰ R. Jeremić, *Beleške o Bunjevcima*, »Književni sever«, god. III., knj. III., svez. 3–4., str. 158–168. Subotica, 1927.

¹¹ M. V. Knežević, *Bunjevačka narodna čitanka*, Subotica, 1931.

¹² S. Vasiljev, *Pregled bunjevačke književnosti*, »Glasnik jug. profesorskog društva«, knj. XVIII., svez. 11–12., str. 1028–1037. Beograd, 1938.

¹³ M. Evetović, *Život i rad Ivana Antunovića*, Subotica, 1935.

¹⁴ Usp. A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996., 242.

i ravnateljem kulturnih djelatnosti bio je Ivan Kujundžić uz obilatu suradnju svojih vršnjaka, starijih uglednika i mladih višeškolaca.

Kada je, pak, 6. travnja 1941. izbio rat, sve su djelatnosti prekinute (mađarske su postrojbe zauzele Bačku), Kujundžić se uskoro našao u Zagrebu gdje je nastavio svoj rad skupljača građe (uz suradnju hrvatskih sveučilištaraca iz Bačke). Plodove rada skupio je I. Kujundžić pod naslovom *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata (Bunjevačko-šokačka bibliografija)* i objelodanio pod pseudonimom Krešimir Bunić (Subotica, 1945.).

2. 1. Vrijedan znanstvenik Ivan Kujundžić nije za života dočekao da mu životno djelo *Bunjevačko-šokačka bibliografija – Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata* – bude objavljeno. Neočekivana smrt 23. svibnja 1969. prekinula je Kujundžićev život i rad u trenutku kad je njegova *Bibliografija* ulazila u tisak. U jesen 1970. objavljeno je Kujundžićevo djelo u Radu Jugoslavenske (danas Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti, Odjel za suvremenu književnost, knjiga 355, str. 667–769. Otisnuto je mjesto i godina: Zagreb, 1969. Na izričitu želju nekih mojih zemljaka (Matiše Zvekanovića, Bele Gabrića i drugih, kao i na osnovi narudžbe Gradske knjižnice u Subotici) *Bibliografija* Ivana Kujundžića objavljena je i kao poseban otisak (stotinjak primjeraka, osim onih koji su upućeni Gradskoj knjižnici u Subotici)¹⁵.

Treba dodati da je tekst obuhvatio 102 stranice, a tomu su dodane 32 fotografije na 16 stranica. Bibliografsko djelo Ivana Kujundžića uredio je i dodao svoju bilješku Davor Kapetanić (str. 667–668). Rad oko ovoga djela obavljen je savjesno, a urednik i suradnik Kujundžićev ozbiljno je shvatio svoju dužnost te je za boravka u Subotici (prosinac 1968.) upućivao pisca na ispravke, dopune i prerade, a također je želio upoznati život i ljude Kujundžićeva zavičaja (na primjer: bio je u Žedniku, posjetio pravi bunjevački salaš). Slagarski je rad značaki obavljen, premda se nameće pitanje tipa slova, prijeloma, odnosno prostora, napose kad se radi ovakvo djelo koje će dugo vremena biti jedinstveno (na primjer, u usporedbi s Badalićevim *Inkunabulama*).

Pokušat ću ovdje oblikovati svoje misli i primjedbe u vezi s ovom *Bibliografijom*. Djelo nudi bogatstvo svoga sadržaja, ali nameće i bilješke, primjedbe. Poštujući uspomenu Ivana Kujundžića, zahvalan za rad koji je želio što savjesnije obaviti, htio bih upozoriti na značajne domašaje piščeve, ali i na omaške koje su se potkrale. Znam, Ivan

Ivan Kujundžić

¹⁵ Koliko je danas poznato (kraj 1996.), nema više posebnih otisaka pa ni primjeraka *Rada 355 HAZU*.

Kujundžić više nikada neće prelistavati svoje djelo, kako je to često činio u svojoj osamljenosti ili u društvu rijetkih prijatelja i posjetitelja¹⁶.

2. 2. U uvodnome dijelu svoje *Bibliografije* (strana 667–676) Ivan Kujundžić ističe da je cilj bibliografije »približiti nam, koliko je moguće potpunije, sve naše pisce i njihova djela« (str. 669), a na istoj stranici, u 2. poglavlju, nastoji objasniti »kako je došlo do ove bibliografije«. Pokušava se vratiti u prošlost, 38 godina unazad kada je čitajući knjigu Šime Ljubića *Ogledalo književne povijesti jugoslavenske države* uputnim ispraviti piščevu pogrešku koju je učinio kad je bunjevačko-šokačke pisce »ubrojio u slavonske... «

Držim da Ivan Kujundžić nije dorekao istinu kad je tako pisao. Naime, kulturni poslanik i biskup Lajčo Budanović Kujundžića je već kao mladomisnika usmjerio prema kulturnome i književnome radu, povjeravajući mu stvarno uredništvo »Subotičkih novina« i djelovanje Subotičke matice. Mnogobrojni su članci Kujundžićevi objavljeni u ono doba, ali sve do god. 1941. nije mladi i temperamentni urednik, profesor i voditelj raznih skupina mladeži objavio književno niti znanstveno djelo. Tek kada se za ratnih godina sklonio u Zagreb, počeo je bilježiti podatke iz književnosti, o piscima i knjigama iz svoga zavičaja. Plod toga trogodišnjega rada bila je »prva moja bunjevačko-šokačka bibliografija pod naslovom *Prilog kulturnoj povijesti Bunjevaca i Šokaca*, a tiskana je u Subotici u izdanju Subotičke matice« (str. 669).

Dakle, Ivan Kujundžić već je objavio (god. 1946.) prvu svoju bibliografiju. Doduše, on se žali što ni jedan list u zemlji nije notirao objavljivanje te knjige. Svakako je to bolna istina, ali nije Ivan Kujundžić bio sam niti jedini kojemu se to dogodilo. Ponekad mi se, pače, nameće pitanje: nije li ta skromna ali vrijedna Kujundžićeva knjiga bila prešućeni ali opasni razlog njegovih kasnijih patnji? Dodam li još podatak da je godinu dana ranije (god. 1945.) objavio raspravu o Mihajlu Radniću, prvome bunjevačko-šokačkome piscu, ne mogu izbjeći svoju sumnju. Napose i zato što sam godinu i pol dana poslije Kujundžićeve smrti pročitao u subotičkom tjedniku »Subotičke novine« (ironija: preuzeto ime hrvatskoga tjednika kojega je stvarno uređivao Ivan Kujundžić!) na str. 4. doslovce: »Ali zato se veliča i kuje u zvezde Ivan Kujundžić koji se otvoreno i vrlo angažovano borio protiv slobode, u stvari protiv Hrvata Bunjevaca...«

Tako, eto, ova Kujundžićeva bibliografija nudi i nameće pitanje određenih načela o valorizaciji istinskih vrijednosti i revalorizaciji tjesnih i neprihvatljivih primisli i pomisli.

Bilježeći da je god. 1946. objavio svoju prvu bibliografiju, Ivan Kujundžić učinio je omašku kad je napisao da je tu knjigu prvi spomenuo Juraj Lončarević, a kasnije Julije Šoltić (str. 669). Međutim, knjiga je spomenuta i istaknuta ranije, god. 1961. Tada sam se u svojoj knjizi *Dva priloga našoj kulturnoj povijesti* (Subotica, 1961.; djelo je u ovoj bibliografiji zabilježeno pod brojem 498, str. 726) pozvao na Kujundžićevu prvu bibliografiju.

Drugo poglavlje *Uvoda* u Kujundžićevoj knjizi (str. 669–671) vrlo je škrt i nepotpun prikaz književnosti bačkih Hrvata. Sigurno nije piščeva namjera niti bila da se upušta u razmišljanja i zaključke o pojedinim piscima. Ističući franjevačke književnike (je li uopće prikladno i potrebno rabiti takve izraze i služiti se takvim mjerilima i odrednicama?),

¹⁶ U godišnjaku »Subotička Danica« 1997., nalazi se bilješka da je u Subotici 14. rujna 1996. održan *Spomen dan Ivana Kujundžića* (str. 204 i 257).

Kujundžić spominje da je »bilo i drugih naših pisaca, ali su oni pisali drugim jezicima...« (str. 670) pa čini skok do Ivana Antunovića. Nije mi jasno zašto je to učinio Kujundžić, kad je u svojoj *Bibliografiji* od god. 1872. do god. 1970. a to znači od br. 51–127 zabilježio niz knjiga i izdanja (u svemu 76) i tek tada je prvi put spomenuo Ivana Antunovića. Naime, u tih stotinjak godina djelovali su Grgur Peštalić, Josip Jakošić, Pavao Sučić, Antun Josip Knezović, Šime Mukić, Ivan Ambrozović, Stjepan Grgić i dr. Njihova je djela Kujundžić zabilježio na str. 689–698 svoje bibliografije.

O Ivanu Antunoviću i njegovu preporoditeljskom radu rečeno je u jednoj rečenici, ali o drugima iz toga razdoblja nije rečeno ništa (na primjer: Ambrozije Šarčević, Blaž Modrošić i dr.). Simpatično je, međutim, što se Kujundžić u radu oslanja na pisce svoga zavičaja kao i druge hrvatske pisce, iz ostalih naših krajeva. Tako čini i kad govori o obradi narodnih običaja, kao i o obradi povijesti Bunjevaca i Šokaca. Mislim da tako treba i postupati. Naime, ne bih se nikako mogao složiti da u radu na povijesti i književnosti bačkih Hrvata treba poći od Milivoja V. Kneževića i drugoga kojeg autora, pa makar bili »pionirski« radnici i »značajni« njihovi radovi. Treba se bojati da će i Kujundžiću biti zamjereno što ne spominje Marijana Stojkovića i druge. No, nitko ne može i ne smije nametnuti i narediti kako će tko pisati, a još manje kako misliti.

Vrlo je simpatično nastojanje Ivana Kujundžića da istakne Ivu Prčića. Osim knjiga i rukopisa Ive Prčića, vjerojatno je i osobna povezanost Kujundžićeva pridonijela toj naglašenosti i isticanju.

Kada Kujundžić govori o piscima stihova, onda među starijima zanemaruje Ivana Ambrozovića i slične, ali je prilično nepravedan prema mlađima. Ne spominje Stipu Bešlina, Blaška Vojnića Hajduka, Antu Zolnaića, Petka Vojnića Purčara i druge.

Među pripovjedačima i romanopiscima nema Josipa Pašića, Mare Malagurski Dorđević, Josipa Klarskoga, Pavla Bačića i drugih. Pripovijesti Ivana Kujundžića objavljene su dva mjeseca poslije piščeve smrti (*Deran s očima* – Subotica, 1969.).

Kujundžićeva rečenica: »Od sve književnosti najviše je njegovana duhovna književnost« (str. 670) izazvat će pjenušavo reagiranje. Ponovit će se vjerojatno da će mu djelo »uvijek ostati kao primjer naglašene ideološke tendencioznosti prema tzv. čistoj duhovnoj literaturi, a na štetu svjetovne književnosti«. Dakle, Kujundžić bi prema spomenutom mišljenju učinio dvostruki grijeh: naglasio je jedno obilježje književnosti bačkih Hrvata (starije!), a povrh toga je istaknuo sebe kao »najizdašnjeg«. Međutim, ostaje činjenica koju ne bismo smjeli zaboraviti: obilježje književnosti ne određuju budući naraštaji, nego se ona stvara i razvija u određenim uvjetima. A kad ocjenjujemo postupke pojedinih pisaca, trebali bismo više isticati ono što nas povezuje, što nas udružuje u radu za dobro hrvatskoga naroda i njegovih neotuđivih dijelova.

U 3. poglavlju svoga *Uvoda* pokušao je Ivan Kujundžić upozoriti na godišnjake koji su izlazili na području gdje žive bački Hrvati. Pisac je pokušao, premda nije uvijek uspio, otkriti urednike naših godišnjaka. Kao negdašnji urednik »Subotičke Danice« (stvarni urednik) Ivan Kujundžić je zabilježio da je želja pokretača Paje Kujundžića (god. 1883.) bila »da putem nje zađe barem jedanput godišnje u svaku bunjevačku i šokačku kuću, kako bi svoje sunarodnjake mogao poučiti, utješiti i razveseliti« (str. 671). Kujundžić je ocijenio vrijednost i značenje ovoga godišnjaka te je zaključio:

»Zasluga je Subotičke Danice, njezina osnivača i kasnijih njezinih izdavača za naš narod golema. Kroz nju su svom narodu govorili najbolji sinovi. Na njezinim stranicama ispisana su imena gotovo svih istaknutih Bunjevaca i Šokaca« (str. 673).

Držim da je Kujundžićeva ocjena istinita i pouzdana. Možda je, međutim, trebalo na str. 749–757 pružiti više podataka tvrdnji te zabilježiti suradnike kako bi se zaista vidjelo da su u »Subotičkoj Danici« surađivali »gotovo svi istaknuti Bunjevci i Šokci«.

Raspravljajući o hrvatskim novinama i listovima koji su izlazili u Bačkoj, Ivan Kujundžić zamjerio je Matiji Evetoviću što je spomenuo u jednome svome članku (*Novinstvo kod podunavskih Hrvata – »Subotička Danica« 1945.*, str. 35–37) »nešto preko dvadeset bunjevačko-šokačkih novina, i to s najbogatijim podacima. To nije čudo, jer je taj materijal do danas uglavnom neispitan i neistražen« (str. 673). Složio bih se s tvrdnjom da sve to još nije ispitano. I sâm sam pokušao nešto tomu pridonijeti (*Književnost bačkih Hrvata*, str. 90–92), ali poteškoća nije samo u tome što potpuna godišta ne posjeduju javne i privatne knjižnice (mislim da bi se sva godišta mogla upotpuniti!). Teže je, međutim, utvrditi načela sastavljanja bibliografije bunjevačko-šokačke periodike. Naime, nisam siguran da je sve što je objavljeno bilo doista – hrvatsko. Pa ni u slučaju kad su izdavači i urednici bili sinovi bunjevačke nane. Ivan Kujundžić se i sam vrlo odlučno ogradio od nekih listova (str. 674). Bojim se da mu i to neki ne upišu u grijeh te uprljaju njegov rad i uspomenu.

U završnici svoga *Uvoda* zabilježio je Ivan Kujundžić svoje suradnice (Marija Bajić, Ruža Sekulić rođ. Crnković, Irena Mrak) i suradnike (Andrija Šipek i Zvonko Dulić). To je svakako uljudeni postupak pisca koji spomenutim osobama ne duguje samo prepisivanje nego i napore oko skupljanja i čuvanja *Bunjevačke knjižnice Ivana Kujundžića*. Zanimljivo je, međutim, da pisac bilježi načela i kriterije svoga rada oko sastavljanja ove *Bibliografije*¹⁷.

Polazeći od činjenice da mi u Hrvatskoj nismo imali utvrđenih određenih načela pisanja bibliografije, niti je postojala jedinstvenost u obradi bibliografske jedinice, posebno je simpatično kad Kujundžić kaže: »Zato sam, prema svojim mogućnostima, nastojao opipati svaku knjigu vlastitom rukom i tek onda uzeti podatke koji su mi za bibliografiju potrebni, a sve koje sam imao u ruci i fotografirao sam« (str. 675). Ovo priznanje upućuje nas da u svemu povjerujemo sastavljaču *Bibliografije*, ali neophodno je biti oprezan kod prelistavanja i obrade pojedine bibliografske jedinice. Osim »pipanja vlastitom rukom« držim da treba u obradi podataka biti spremniji, ponekad i širi.

Kujundžić spominje još jednu ispriku: »Nisam navodio sve ustanove i pojedince koji čuvaju pojedina djela, nego samo neke. Tomu je više razloga. Neki su željeli da ih ne spominjem, a do nekih nisam mogao osobno doprijeti« (str. 675). Ovu izjavu primam s rezervom. Znam, doduše, da je bilo mnogo osobnih, pa i drugih razloga, koji su priječili širi pristup ustanovama i pojedincima. Nešto što sam već spomenuo prije, navodeći stavove i raspoloženja prema mrtvome Kujundžiću. Ali bilo je ponekad i osobne tvrdokornosti, koja je priječila da budu konzultirani pojedinci i njihove zbirke.

Zabunu će izazvati zahvala piščeva franjevačkim samostanima u Subotici, Baču i Vukovaru (str. 675), jer je već na str. 678 (*Skraćenice*) lako primijetiti da je naveden samo franjevački samostan u Baču kao vlasnik poneke naše knjige. A sigurno samostani u

¹⁷ U »Subotičkoj Danici« 1997., str. 185–191. objelodanjen je članak Katarine Čeliković, knjižničarke, pod naslovom *Blagoslovljena i otvorena Bunjevačko-šokačka knjižnica »Ivan Kujundžić«*. U knjižnici ima »preko 5500 monografskih publikacija i oko 100 naslova periodike«.

Subotici, Vukovaru, Požegi i Zagrebu posjeduju više knjiga bačkih hrvatskih pisaca negoli primjerice Stipan Vidaković ili Terezija Buljovčić Cuna. No, pisac je vjerojatno imao razloge za takvu isključivost i odluke.

U popisu literature Ivan Kujundžić je u ovoj *Bibliografiji* izdašniji od popisa u *Prilogu kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata* (Subotica, 1946.; str. 8–9). Sva literatura iz ranije objavljene knjige ovdje je ponovno popisana i dopunjena novom. No tu su se potkrali brojni Kujundžićevi propusti. Spomenut ću neke. Kujundžić spominje (s.v.) *Katalog Biblioteke Matice srpske*, ali nije dodao podatak radi li se o katalogu za nutarnju i priručnu uporabu te ustanove, ili se radi o izdanju u svescima od kojih je prvi objavljen god. 1950. u Novom Sadu (sastavio dr. Dimitrije Kirilović). Pisac bilježi u literaturi »Neven« god. XXXIII, br. 229. str. 1 (objavljen je članak Mije Mandića: *Povijest bunjevačke književnosti*, str. 1–2; »Neven« – 14. listopada 1920.), a odmah ispod toga: »Neven«, zabavni i poučni misečnik, godišta 1896.–1910. Kako se radi o istom mjesečniku ne držim uputnim dijeliti i posebno lučiti jedan broj od ostalih. Osim toga »Neven« je izlazio do god. 1940. (2. veljače – zadnji broj), kako to bilježi i Kujundžić na str. 758–760. Istina je da je mjesečnik mijenjao svoju usmjerenost i urednike, ali pravednost traži da poštujemo dugogodišnji život »Nevenov« i sve što nam je pružao. Slično je i sa »Subotičkim novinama«. U literaturi Kujundžić ih bilježi kao tjednik i poziva se na godišta 1935.–1941. Međutim, na str. 764. pomalo nejasno bilježi da su »Subotičke novine« pod tim imenom započele izlaziti još 1920. godine«. Od 1925. do 1929. »Subotičke novine« izlazile su pod nazivom »Hrvatske novine«. Ako se zatim pokuša pod godištem 1920. naći »Hrvatske novine« – nema ih, nego pod god. 1923. (str. 762). Povrh toga, Kujundžić spominje u literaturi »Subotičke novine« kao tjednik, a zapravo su kao tjednik počele izlaziti god. 1936. od 1. broja (na str. 764). Zašto se Kujundžić poziva na godišta od 1935. i dalje, može se objasniti činjenicom što je on bio stvarni urednik (odgovorni: Blaško Rajić). Bojim se da je takav pristup i stajalište pomalo jednostrano i pristrano.

Nije mi, također, jasno zašto je hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola dr. Mate Ujevića: *Plodovi srca i uma* (Zagreb, 1941.) bila literatura za sastavljanje *Bibliografije* bačkih hrvatskih pisaca? A ako je bila, zašto nije spomenuta i *Žetva* Ljubomira Marakovića u kojoj su pjesme i bilješke o Aleksi Kokiću, A. Miroljubu Evetoviću? Više od »pionirskog« djela Milivoja M. Kneževića (*Bunjevačka narodna čitanka*, Subotica, 1931.) zanima me, koliko je Ivan Kujundžić našao oslonca i poticaja u djelu Matije Evetovića, najdobnijega hrvatskog pisca u Bačkoj (*Kulturna povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata* – rukopis, otkupljen i čuva se sada u Gradskoj knjižnici u Subotici)¹⁸.

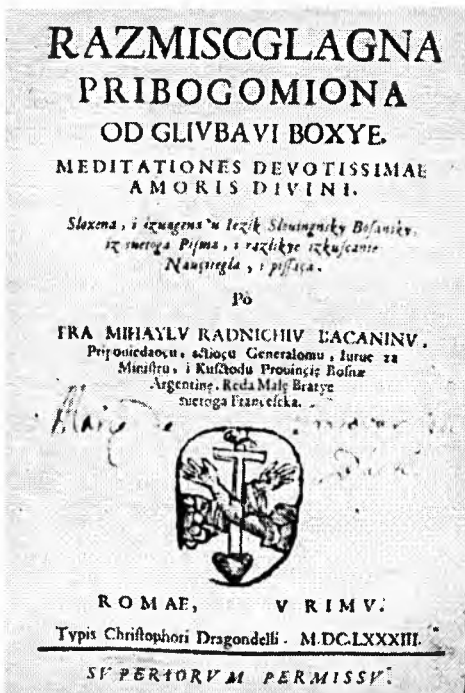
I, konačno, postoji li *Katalog Bunjevačke knjižnice Ivana Kujundžića*? Pisac se na njega poziva u popisu literature. Nisam siguran da se radi o stručnome katalogu. Uostalom, njen vlasnik mogao je popis svojih knjiga zabilježiti kako je želio. Je li sastavljen običan, jednostavan popis? Koliko mi je poznato, u ostavštini pok. Kujundžića nije pronađen.

Raščlamba uvodnoga dijela Kujundžićeve *Bibliografije* bila je, eto, nešto opširnija. Ali taj će dio izazvati rasprave. Nije isključeno da će branitelji raznih stajališta, a pod krupnim zaslonima tražiti »javnu ogradu« od Kujundžićeve knjige. Ima u njoj propusta,

¹⁸ Matija Evetović umro je 2. srpnja 1972. u Subotici, pokopan je na subotičkom Bajskom groblju.

manjkavosti. Ali više od toga, smetat će stajališta Kujundžićeva. Uostalom, mrtvi pisac neće moći svoja djela dopuniti niti braniti.

2. 3. Prvi dio *Bibliografije* čine bilješke, odnosno popis knjiga, brošura i muzikalija (str. 678). Razumijem da je Kujundžić želio zabilježiti knjige i brošure, ali ne nalazim uputnom i prikladnom riječ *muzikalija*. Pisac je sigurno mislio na skladbe, na glazbena djela a ne na glazbala i potrepštine glazbenika.

Prva tiskana knjiga bačkog Hrvata Mihovila Radnića

U ovoj *Bibliografiji* Ivan Kujundžić zabilježio je ukupno 624 bibliografske jedinice (knjige, brošure i glazbena djela). Do broja 542 (str. 729) Kujundžić drži da je sve poznato: pisac, naslov, izgled i oblik knjige, broj stranica kao i mjesto i godina tiskanja. Zatim slijede jedinice, odnosno djela nepoznatih pisaca ili nepoznate godine tiskanja, od rednog broja 543–624 (str. 729–734). U usporedbi sa spomenutim *Prilogom...* koji je Kujundžić objavio dvadeset i dvije godine prije svršetka rada na ovoj *Bibliografiji*, treba istaknuti razlike. Prije svega, ondje je bilo zabilježeno 525 knjiga, brošura i sličnih djela, a 57 knjiga, odnosno djela »naših nepoznatih pisaca«. Brojdbena usporedba prilično je neugodna: za više od dva desetljeća objavljeno je 17 (sedamnaest) knjiga, odnosno djela bačkih hrvatskih pisaca! Nešto je veći broj nepoznatih djela, odnosno s nepotpunim podacima: u *Prilogu* je 57, a u *Bibliografiji* 81. Razlika je: 24 djela.

U uvodnim rečenicama istaknuo sam da Kujundžićeva *Bibliografija* nudi razmišljanja nad sadržajem: brojke koje sam spomenuo svjedoče u prilog mojoj misli!

Kujundžić je svoju *Bibliografiju* pisao držeći se kronološkoga slijeda. Nije ga zanimala knjiga, odnosno djelo po sadržaju, nego je bilježio što je *de visu* i opipom mogao doznati o knjizi. Kada je rukopis ove *Bibliografije* prihvaćen za tisak, uputio je Davor Kapetanić piscu djela prijepis svoje ocjene rukopisa. Ivan Kujundžić taj mi je prijepis pokazao, i danas (kad je djelo objavljeno) moram u potpunosti prihvatiti i složiti se s ocjenom da je *Bibliografija* rađena – kako se stručno kaže – *de visu*. Pokušao sam već tada (siječanj 1968.) upozoriti pisca da još jednom pregleda rukopis i zamoli za stručnu pomoć. Uostalom, to sada nije vrijedno spomena jer je djelo objavljeno i treba ga uzeti kakvo jest.

Prvo pitanje koje čitalac postavlja uzimajući ovakvu *Bibliografiju* jest: je li u njoj sve zabilježeno? Po raznorodnim i raznovrsnim naslovima (sadržaja nema!) moglo bi se činiti da je doista zabilježeno. Međutim, treba bez ustezanja prihvatiti tvrdnju da je

»značenje *Bunjevačko-šokačke bibliografije* veliko, te ga ne umanjuju nikakvi nedostaci i materijalne greške kojih u djelu nesumljivo ima, kao što ih ima u svim bibliografskim djelima, jer ti nedostaci prije svega stoje kao poziv na nova istraživanja, novi rad na tom polju« (Davor Kapetanić – na str. 668). Kujundžić je učinio nekoliko propusta više u praćenju suvremenih književnih zbivanja nego u starijoj književnosti.

Drugo je pitanje Kujundžićeva odnosa prema piscu i njegovu djelu. Dok je *Bibliografija* morala biti rađena prema utvrđenim načelima i ujednačeno, ima priličnih zamjerki Kujundžićevu radu. Tako, primjerice, kod bibliografske jedinice br. 7 (str. 680–682) Kujundžić ponavlja svoju raspravu o Stjepanu Vilovu. Već sam u prikazu Kujundžićeve knjige *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata* («Kritika», br. 6, str. 393) naveo da je pisac objavio svoju građu o Vilovu u »Klasju naših ravni« god. V, br. 1, str. 12–17. Ne znam zašto je trebalo ovdje ponavljati te podatke, napose kad je poznato da je god. 1730. u svome djelu *Uzao serafinske (naški) goruće ljubavi...* Lovro Bračuljević iznio načelo »piši kako govoriš«. A to bilježi i Kujundžić na str. 679. Nije mi, također jasno je li mjesto (i po kojem je načelu) u ovoj *Bibliografiji* djelu Josipa Jakošića: *Catalogus Biblioth. Conv.* (str. 691, jed. br. 74) Kujundžić se poziva na mađzarsko djelo o knjižnici franjevačkoga samostana u Budimpešti objavljeno 1905. (str. 182). Radi se o katalogu koji mora napraviti svaki samostanski knjižničar.

Ivan Kujundžić upozorio je (str. 675) da će navesti literaturu za one knjige koje nikako nije mogao dobiti. Ponegdje je to ispalo nezgodno, kao kad se, primjerice, poziva na svoju knjigu *Prilog kulturnoj povijesti...* (str. 709, jed. br. 234). No, ima i većih poteškoća koje je teško riješiti. Kujundžić je služeći se kraticama nastojao upozoriti gdje bi čitatelj ili znanstvenik mogao dotičnu knjigu naći. Ali što je s brojnim knjižicama, raspravama, djelima i rukopisima kraj kojih nema ni literature niti skraćene za knjižnicu u kojoj bi se djelo moglo naći? A kad spominjem knjižnice, dodao bih primjedbu da nigdje nema baš nikakva podatka, osim kratice (nikakve oznake, inventarskog broja i slično). Možda to, uostalom, nije ni potrebno...

Ima u ovoj *Bibliografiji* nedosljednosti. Spomenuo bih neke. Kujundžić kraj nekih bibliografskih jedinica spominje knjižnicu u kojoj se djelo čuva, a također i F (fotografiju). Što to znači? Evo primjera: na str. 709, bibliogr. jed. 239. zabilježeno je da knjižicu posjeduje B k, F. Već sam spomenuo da *Bunjevačka knjižnica* (B k) nije uređena, nema svoga kataloga (stručno obrađenoga) a o fotografijama se doista baš ništa ne zna, niti su objavljene. Vjerojatno bi se osoba koja želi čitati ili proučavati djelo, morala zadovoljiti da je potraži drugdje. Ovo nije jedini primjer. – Zanimljivo je, također, pripomenuti da je na str. 767. pod br. 211. zabilježeno djelo kojemu nije označen pisac, nego samo nakladnik.

Lovro Bračuljević: *Uzao serafinske (naški) goruće ljubavi, (...), Budim, 1730.*

Kako je djelo ušlo u ovaj dio *Bibliografije*, kad na str. 729. i dalje Kujundžić bilježi djela nepoznatih pisaca? (Htio bih upozoriti da crkvenu pjesmaricu o kojoj je riječ nije sastavio Hrvat nego redovnik Madžar koji je uskoro zatim istupio iz reda.)

Radujem se što je u ovoj *Bibliografiji* našao svoje mjesto mnogi kulturni poslenik i pisac koji nije mogao prodrijeti u novije antologije i hrestomatije (na primjer: Marko Čović, Beato Bukinac). Zabilježena su djela kojih se autori odriču (str. 721, bibl. jed. 431). Iznenaden sam, međutim, što Kujundžić neoprezno postupa u popisu imena. Sastavljač ove *Bibliografije* spominje na str. 709. kao pisca Gerarda Stantića (jed. br. 239) premda poslije naslova knjižice bilježi: »sastavili i izdali...« Isto ime i prezime nalazimo izmijenjeno na str. 710, kad ga kod jed. br. 257. spominje kao autora: sada je STANIĆ GRGO. A radi se o istoj osobi! Kujundžić je i osobno poznao redovnika o kojemu je riječ. A kraj toga djela, također, stoji da su ga »sastavili...«. Ne mogu se složiti s takvim postupkom, pa makar bio *bona fide*. – Kujundžić je pogriješio i kod pisca Alojzija Stantića. Nije smio u *Bibliografiji* mijenjati podatak kad na doktorskoj disertaciji lijepo stoji: *auctore P. Antonio ab Infante Jesu O. C. D.* Ako je već htio zabilježiti ime i prezime morao je to učiniti drukčije, ali svakako poslije podataka o knjizi. Valjda mu se zato dogodilo da istu osobu kod jed. br. 541. na str. 729. imenuje Ante Stantić (radi se o dr. Anti Stantiću, redovniku, čije je krsno ime Alojzije).

U praćenju književnih i spisateljskih zbivanja u bačkih Hrvata poslije god. 1945. nije Ivan Kujundžić bio brižljiv. Ima za to i osobnih razloga. Ali kad nije zabilježio Sekulićev rad oko pet starozavjetnih knjiga u *Bibliji*, pa ni jednu knjigu objavljenu god. 1968. (uspor. *Književnost bačkih Hrvata*, str. 323), svakako je sastavljač trebao zabilježiti sve što je napisao i objavio – primjerice – Lazar Merković (godišta 1953., 1956., 1957.); Josip Klarski (god. 1965., djelo *Pokojnikov brat*). U godištu 1967. nije Kujundžić ništa zabilježio, a barem je trebalo zabilježiti zbirku pripovijesti Petka Vojnića: *Svetovi i satovi*. I tako redom...

U onome dijelu *Bibliografije* gdje je Kujundžić zabilježio djela nepoznatih pisaca ili nepoznate godine tiskanja ima nedosljednosti. Tako su jedinice br. 620. i 621. suvišne u ovome popisu: znamo pisca: Balint Vujkov, naslov djela; nakladnika: »Neven« odnosno »Hrvatska riječ«; poznato je i mjesto tiskanja: Subotica, a također i godište: 1939., odnosno 1947.

Zanimljiv je dio *Bibliografije* gdje je riječ o godišnjacima (kalendarima) – str. 748–757, te o novinama i listovima – str. 757–769. Već sam spomenuo da je to vrijedan pothvat. Pokušaj da se takva građa skupi na području gdje žive bački Hrvati doista je jedinstven. Nažalost, rad je oko toga prilično neujednačen (veoma će lako svatko prepoznati sklonosti i simpatije sastavljača prema »Subotičkoj Danici«, »Subotičkim novinama«, »Klasju naših ravni«). Uostalom, neke sam svoje misli već zabilježio. Sigurno će Kujundžićev pokušaj potaknuti druge da dopune i upotpune njegove podatke.

2. 4. Vjerujem u Kujundžićeve dobre nakane i cijenim njegova nastojanja. Zato imam dovoljno razloga pozdraviti ovu *Bibliografiju* kao vrijedno djelo i svojevrsni pokušaj da se zabilježi što je hrvatski napisano na bačkim ravnica.

Kujundžić na svojem razvojnome putu nije išao stranputicom. Bio je naš hrvatski čovjek na etničkoj periferiji s razvijenom crtom domoljublja. Nije u svome radu tražio uzore ni u srpskih, ni madžarskih pisaca. Tuđe nije mrzio, ali je svoje volio. Ova *Bibliografija* potvrđuje njegove odnose prema našoj baštini. U njoj sam našao pouzdanu potvrdu i svoga vlastitoga, osobnoga rada.

Prepušten sebi, nepotpuno i nedovoljno shvaćen, Kujundžić je nalazio sebe u radu. Ali nije imao uvijek ni dovoljno stručne spreme, niti kritičnosti. Amaterski simpatično više nego znanstveno opširno i duboko, njegovo djelo *Bibliografija* nosi obilježje njegovih htijenja, domašaja ali i pogrešaka. S njegovim se stajalištima neće svi, a možda ni mnogi složiti. Možda je ljepota života upravo u različitosti i raznolikosti ljudi, mišljenja i uvjerenja. Bila bi velika šteta kad bi propusti i omaške ove *Bibliografije* potakli pojedince i skupine da se »ograđuju« od ovoga djela i njegova sastavljača.

3. 1. Poslije Kujundžićeve *Bibliografije*, u godinama od 1970. do kraja 1996. objelodanjene su knjige o povijesti bačkih Hrvata i njihovih književnosti. Svaki je, pak, pisac želio u svojoj knjizi ostaviti, zabilježiti svoj prilog popisu knjiga bačkih Hrvata. Nema takvih nastojanja u antologijskim knjigama Geze Kikića¹⁹, ali se nalazi u *Književnosti bačkih Hrvata*²⁰. Međutim, dva su bibliografska djela vrijedni znanstveni prilozi. Tibor Kolozsi složio je u dvije opsežne knjige²¹. Naslovi upućuju da se radi o tisku u Subotici od 1848. do 1918. (I. knjiga) te od 1919. do 1945. (II. knjiga). Međutim, pisac je skupio iznimno golemu građu, nanizao brojne podatke, objelodanio brojne slike naslovnica i slika pojedinih osoba. U slaganju svojih knjiga T. Kolozsi spominje Ivana Kujundžića, Blaška Vojnića Hajduka i druge, ali čitatelj se neće složiti s tekstovima na temelju kojih je sastavljač tumačio pojedine urednike i pisce, ponajviše stoga što iz tumačenja zrači ugarska iredenta. No, u slaganju budućih bibliografija bačkih Hrvata spomenute knjige ne će moći ostati zanemarene jer su u njima brojni podaci o našim knjigama i piscima. – Drugo je bibliografsko djelo Lazara Markovića pod naslovom *Bibliografija časopisa »Rukovet«, maj 1955. – april 1990.* koje je objelodanjeno u Subotici god. 1990²². »Rukovet« je na početku bio hrvatski književni časopis, ali je postupno postao revija raznovrsnih i raznobojnih pisaca, mješavina ideja i programa, pisaca koji sa Suboticom nisu imali nikakvih sveza. Međutim, spomenuta bibliografija čuva podatke također i o bačkim književnicima (Petko Vojnić Purčar, Lazar Francišković, Ivan Pandžić, Ante Zolnić i dr.). Treba spomenuti i bibliografski rad skupine djelatnika u subotičkoj Gradskoj knjižnici: *Subotica 1764–1869*²³. Rad je objelodanjen dvojezično: na hrvatskome i mađarskome, ali su u njem zabilježeni podaci o djelima o Đuri Rapiću, Đuri Arnoldu, Antunu Josipu Knezoviću, Josipu Mariću, Vinku Zomborčeviću, Tomi Bedžuli, Stipanu Grgiću, Grguru Peštaliću i drugima. – Ista je skupina knjižničara složila *Bibliografiju Mije Mandića*²⁴. Podaci su u bibliografiji točni, uporabivi, premda je neobično izrazitoga sljedbenika I. Antunovića, koji je, doduše, nakon 1918. mijenjao svoja politička uvjerenja, obrađivati dvojezično: hrvatski i mađarski; čitatelj se ne će

¹⁹ G. Kikić, *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971. – *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971.

²⁰ A. Sekulić, *Književnost bačkih Hrvata*, Zagreb, 1970.

²¹ T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1848–1918)*. Subotica, 1973. – *Szabadkai sajtó (1919–1945.)*. Subotica – Novi Sad, 1979 (= Subotički tisak...)

²² L. Merковиć, *Bibliografija časopisa »Rukovet« maj 1955. – april 1990.*, Subotica. (prema paginaciji časopisa na str. 1339–1608, što znači preko 300 stranica, sitnijega tiska).

²³ I. Szentgyörgyi, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Subotička bibliografija 1764–1869/Szabadka bibliográfiája*, I, Subotica, 1988., str. 73.

²⁴ I. Szentgyörgyi, N. Bašić Palković, E. Bažant, *Bibliografija Mije Mandića/Mijo Mandić bibliográfiája*, Subotica, 1987., str. 73.

jamačno složiti s prikazom života i rada Mije Mandića. Autorica, pak, Nevenka Bašić Palković priznaje da je bibliografska građa o Miji Mandiću »specifična«. U radu je sastavljačima pomagao Lazar Čurčić, bibliotekar Narodne biblioteke u Beogradu, nesklon našoj baštini.

Gradska knjižnica, Subotica

3. 2. U novije doba pojedini hrvatski kulturni djelatnici nastoje skupiti i zabilježiti podatke o piscima i njihovim djelima objelodanjenim u godišnjacima (kalendarima). Pokušavao je takav posao obaviti Blaško Vojnić Hajduk, zatim mađarski pisac I. Szentgyörgyi. No, najnoviji biografski rad objelodanili su Bela Gabrić i Ivo Prčić, ml. Oni su god. 1994. objelodanili *Bibliografiju kalendara »Subotička Danica« 1971.–1972. i 1984.–1993. god.*²⁵ Bibliografske jedinice složene su abecednim slijedom, uredno su označena godišta i stranice u pojedinim godišnjacima. Čini mi se da je spomenuta bibliografija, uz popis i uređenje Bunjevačko-šokačke knjižnice »Ivan Kujundžić«,

²⁵ I. Prčić, ml., B. Gabrić, *Bibliografija kalendara »Subotička Danica« 1971.–1972. i 1984.–1993.*, Subotica, 1994., str. 56.

najozbiljniji leksikografski rad bačkih Hrvata u Subotici. No, možda uslijed ratnih zbivanja nisu u matičnu domovinu stigle sve relevantne vijesti o radu u bačkoj Hrvatskoj. – Jamačno bi na kraju trebalo spomenuti sramotni postupak Marka Peića koji je za potrebe svojih osobnih ambicija prepisao iz drugih knjiga literaturu o bačkim Hrvatima i objavio je pod svojim imenom, prešućujući autore od kojih je prepisao. No, to je postupak o kojemu ne treba raspravljati.

O bibliografiji objelodanjenoj u novim knjigama o književnosti podunavskih Hrvata²⁶ (uvijek naslonjenoj na temeljnu Kujundžićevu *Bibliografiju*) raspravljat će jamačno drugi znalci.

* * *

Nagnut nad bogatom bibliografskom građom o bačkim Hrvatima, razmišljajući o razlozima njezina nepoznavanja među hrvatskim leksikografima, odlučio sam se za svoj i ovakav rad. Svjestan sam odgovornosti za podatke i manjkavosti u obradbi. No, nekoć sam radio s I. Kujundžićem, slušao sam poticaje velikoga L. Budanovića i svojih sveučilišnih profesora i nastojao sam, tj. želio sam vrlo uporno otkriti istinu o nama, o našoj bogatoj baštini – višestoljetnoj, vrijednoj. Vjerovao sam da hrvatska uljudba može biti zadovoljna radom naših ljudi s bačkih ravnica. Možda smo ponekada nespretni, previše »rubni«, ali se nismo odricali sebe. Budući da sam i ja rođen na bačkoj vjetrometini, ovim sam se radom htio odužiti svima ispred mene i biti poticaj svima boljima, koji dolaze poslije mene.

ÜBER DIE NEUEN BIBLIOGRAPHIEN DER DONAUKROATEN

ZUSAMMENFASSUNG. Diese Arbeit ist I. Kujundžić gewidmet; in dem mittleren Teil wird seine Bibliographie betrachtet.

In der Einleitung sind die Konturen der gesellschaftlichen Verhältnisse des XX Jahrhunderts zusammengefasst.

In dem letzten Teil wurden die jüngeren Bibliographen erwähnt.

²⁶ A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću.*, Zagreb, 1996.